

จริยศาสตร์การสื่อสารในพระไตรปิฎก Ethics of Communication in the Tripitaka

¹พระประเจน กรตุตโม, ²สุภาวิญญ์ วิจารณ์,
และ ³พระวิฑูล สนต์จิตโต

¹Phra Prajen Karuttamo, ²Supavit viram,
and ³Phra Witool Santajitto

^{1,2,3}วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Loei Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: prajen.19thm@gmail.com

Received: March 2, 2026; **Revised:** April 8, 2026; **Accepted:** April 13, 2026

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาถือว่าเจตนาเป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยศาสตร์ว่าการกระทำอย่างไรดี การกระทำอย่างไรชั่ว เจตนาดีในการสื่อสารจำเป็นจะต้องประกอบด้วย ต้องเป็นคำจริง ต้องเป็นคำสุภาพ พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ พูดด้วยจิตเมตตา พูดถูกกาลเทศะ และความรับผิดชอบ จริยศาสตร์เพื่อการสื่อสารที่ดีในทัศนะพุทธศาสนากล่าวถึงหลักสัปปริสธรรม 7 คือธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) เพื่อส่งเสริมให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์ เป็นการสื่อสารอย่างคนดีมีคุณธรรม การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์นั้นนอกจากจะกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้สื่อสารแล้วพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้รับสารด้วย โดยผู้รับสารจำเป็นต้องมีทักษะการรู้เท่าทันสื่อ เพื่อวิเคราะห์และประเมินเนื้อหาที่ได้รับอย่างมีวิจารณญาณตามหลักโยนิโสมนสิการ

คำสำคัญ: จริยศาสตร์; การสื่อสาร; พระไตรปิฎก

Abstract

The ethics of communication in the Buddhist scriptures is not merely about manners or polite speech, but a practical ethical system focused on constructive communication, conflict reduction, compassion, and benefit. Its aim is to foster wisdom in the recipient, leading to improved quality of life and peace in society. Buddhist ethics of communication are fundamentally rooted in the principle of Right Speech (Samma Vaca) within the Eightfold Path and the principle of Virtuous Speech (Vajja Supāsiddhi), which comprises five elements: speaking appropriately, speaking truthfully, speaking politely, speaking beneficially, and speaking with compassion. The ethics of communication in the Buddhist scriptures emphasizes not only the accuracy of information but also the ethical outcome for both the sender and the receiver.

Keywords: Ethics; Communication; Buddhist Scriptures

บทนำ

การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตมนุษย์จำเป็นต้องติดต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลา มนุษย์อาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ของตนและเพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้การสื่อสารมานานก่อนที่จะมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ โดยเริ่มจากภาษาท่าทาง การออกเสียง และพัฒนาขึ้นมาเป็นการใช้สัญลักษณ์ สัญญาณคว้น โดยมีความเป็นระบบและซับซ้อนขึ้นตามลำดับ การสื่อสารนั้นจุดประสงค์ที่แท้ก็คือการถ่ายทอดความจริงเพื่อจะให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดประโยชน์และเกิดความสุขแก่มนุษย์ การป้องกันความผิดพลาดด้านเนื้อหาสาระ (ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, 2549) แต่ในยุคของข้อมูลอันมหาศาลบนโลกอินเทอร์เน็ต กระแสเฟกนิวส์ (Fake news) คือ ข่าวปลอม ข่าวลวง หรือข่าวบิดเบือน ไม่ว่าจะเรียกด้วยคำใดก็เป็นเนื้อหาหรือข้อมูลที่ไม่เป็นจริง ไม่ถูกต้อง และมีผลต่อการสร้างความสับสนวุ่นวายให้เกิดขึ้นในสังคม (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2566) เหตุการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงปัญหาจริยธรรมสื่อในปัจจุบันตกต่ำมากขึ้น เช่น การนำเสนอข่าวเกินจริง ใส่ความคิดเห็นตั้งตนเองเป็นผู้พิพากษาตัดสินผู้ตกเป็นข่าว การบิดเบือนเนื้อหาเพื่อเรียกยอดไลก์ การถูกกลั่นแกล้งทางโซเชียล การสร้างความขัดแย้ง ความไม่โปร่งใสและผลประโยชน์แอบแฝง การขาดความรับผิดชอบ สาเหตุอาจเกิดจากคนในแวดวงวิชาชีพไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ ฝึกปฏิบัติ หรือตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องจริยธรรม

การสื่อสารเป็นกระบวนการส่งต่อข้อมูลที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจเจตนาที่แท้จริงของผู้ส่งสารได้อย่างถูกต้อง การสื่อสารสามารถเกิดขึ้นได้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษา เช่น การใช้ภาษาพูด การเขียน การดูรูปภาพ การฟัง ท่าทาง น้ำเสียง เครื่องหมายสัญลักษณ์ ซึ่งอาจเกิดขึ้นในรูปแบบพูดคุย การสนทนาแบบตัวต่อตัว บนอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ ผ่านโทรศัพท์ หรืออีเมล เป็นต้น ในมุมมองทางพุทธศาสนา “การสื่อสาร” เป็นเพียงเรื่องราวหรือเป็นหมวดหมู่ที่เกี่ยวกับการสื่อสารที่มุ่งสื่อสารกันและกันเพื่อเข้าถึงความจริงของชีวิตและวิถีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามในธรรมเท่านั้น ซึ่งพระพุทธเจ้ามีจุดมุ่งหมายและจุดประสงค์ในการสื่อสาร มีบุคลิกภาพคุณธรรม และเนื้อหาสาระหรือธรรมะที่พระ องค์ทรงสื้อออกไปนั้นเน้นประโยชน์อันสูงสุดของผู้รับสาร การสื่อสารอย่างมีจริยธรรมเริ่มเป็นหัวข้อที่ได้รับการพูดถึงมากขึ้นในด้านการสื่อสาร เป็นความท้าทายในด้านจริยธรรมสื่อ (ผู้ส่งสาร) และความท้าทายต่อการรู้เท่าทันสื่อ (ผู้รับสาร) เมื่อวิเคราะห์ประเด็นว่าด้วยจริยศาสตร์เพื่อการสื่อสารจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของมารยาทของผู้ส่งสารที่ดีเท่านั้นแต่เป็นระบบจริยธรรมเชิงปฏิบัติจริยธรรมเพื่อการสื่อสารไม่ใช่เพียงแค่การเปล่งเสียง แต่เป็นการสร้างความเข้าใจและมิตรภาพที่ดีในสังคม การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์นั้นนอกจากจะกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้สื่อสารแล้วพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้รับสาร ผู้เขียนจึงมีความสนใจศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการสื่อสารทั้งยังเป็นการทำความเข้าใจบริบทของบทบาทการสื่อสาร เพื่อวิเคราะห์จริยศาสตร์สำหรับการสื่อสารในพระไตรปิฎก

ความหมายของจริยศาสตร์

คำว่า จริยศาสตร์ (Ethics) หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยความเป็นไปของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหรือวิชาที่ว่าด้วยกิริยาอาการที่ควรประพฤติ ซึ่งเกิดจากการผสมกันของคำสองคำคือ “จริยะ” มีจร ธาตุ เป็นรากศัพท์ แปลว่า ไป, ดำเนินไป, เป็นทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต และ “ศาสตร์” แปลว่า ตำราหรือวิชา เป็นภาษาสันสกฤต “จริยศาสตร์” จึงมีความหมายทั้งในแนวกว้าง คือ การเป็นไปของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และมีความหมายในแนวแคบ คือ กิริยาอาการที่ควรประพฤติของมนุษย์ว่า อะไรดี อะไรชั่ว ความดี ความชั่ว คืออะไร และจุดหมายของชีวิตที่ดีที่สุดคืออะไร (พระเทพินทร์ เทวินโท, 2550) นอกจากนี้กิริติ บุญเจือ อธิบายไว้ว่า จริย

ศาสตร์คือวิชาว่าด้วยความประพฤติ (Conduct) หมายถึง พฤติกรรมที่มีมโนธรรมเข้าแทรกแซง การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ถ้ามีมโนธรรมเข้าแทรกแซงเรียกว่า “ความประพฤติ” ถ้าไม่มีมโนธรรมเข้าแทรกแซง เรียกว่า “พฤติกรรมอศีลธรรม” (Amoral Behavior) (กิริติ บุญเจือ, 2519) บุญมี แท่นแก้ว ให้นิยามว่าหมายถึง วิชาที่ว่าด้วยอุปนิสัย นิสัย ความประพฤติของมนุษย์ที่มีนโยบายเข้าผสมอยู่ด้วย จริยศาสตร์ช่วยตีค่าของมนุษย์โดยมองทางอุปนิสัย นิสัย และความประพฤติ ตามที่บุคคลแสดงออกมา ว่าความประพฤติอย่างไรควรทำ อย่างไรไม่ควรเว้น อย่างไรถูก อย่างไรผิด อะไรดี อะไรชั่ว (บุญมี แท่นแก้ว, 2544) ในคัมภีร์ทางพระพุทธนั้นไม่ปรากฏคำว่า “จริยศาสตร์” ไว้โดยตรงซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นใหม่ภายหลัง ในคัมภีร์พระไตรปิฎกใช้คำว่า “ธรรมจริยา” ซึ่งหมายถึงความประพฤติที่ถูกต้องเหมาะสม เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าคำว่า “จริยศาสตร์” ในพระพุทธศาสนานั้นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันก็จะพบคำว่าคือ “จริยธรรม” โดยจริยธรรมหมายถึงธรรมที่ควรประพฤติ (กุศลกรรมบถ) และธรรมที่ไม่ควรประพฤติ (อกุศลกรรมบถ) จากที่กล่าวมาในบทความนี้ จริยศาสตร์ จึงหมายถึง หลักการสอนในพุทธศาสนาที่ว่าด้วยความประพฤติอย่างไรควรทำ อย่างไรไม่ควรเว้น อย่างไรถูก อย่างไรผิด อะไรดี อะไรชั่ว การวิเคราะห์สิ่งที่ควรกระทำ-ไม่ควรกระทำในพุทธศาสนา วิเคราะห์เกณฑ์การตัดสินใจเกี่ยวกับการประพฤติของมนุษย์ทางด้านคุณค่า หลักความประพฤติที่ดีงามและแนวทางที่ควรถือปฏิบัติในการสื่อสาร

ทฤษฎีการสื่อสาร

คำว่า การสื่อสาร (Communication) มีรากศัพท์มาจากคำว่า communis ในภาษาละติน และคำว่า common ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความหมายว่า ร่วมกัน โดยเนื้อแท้ของกระบวนการสื่อสารนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดำเนินอย่างเป็นพลวัตและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเชื่อมต่อนใจร่วมกันระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายในการสื่อสาร การสื่อสารเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวและเป็นการกระทำอย่างต่อเนื่องในการส่งและรับสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารโดยผ่านสื่อต่าง ๆ อย่างมีวัตถุประสงค์ชัดเจน (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548) การสื่อสารเป็นกระบวนการติดต่อส่งข้อมูล ข่าวสาร ข้อเท็จจริง ความเห็น ตลอดจนท่าทีความรู้สึกต่าง ๆ ระหว่างบุคคลโดยใช้ถ้อยคำ กิริยา ท่าทาง สัญลักษณ์หรือความรู้สึกนึกคิด ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างใดอย่างหนึ่ง (ทัศนีย์ เจนวิธิสุข, 2554) การสื่อสารครอบคลุมกระบวนการทุกอย่างที่จิตใจของคนๆ หนึ่งอาจมีผลต่อจิตใจของคนอีกคนหนึ่ง การสื่อสารจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการเขียนและการพูดเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงรูปภาพ การแสดง และพฤติกรรมทุกพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย และการมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร นอกจากนี้การสื่อสารเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดผลต่อกันหรือความสัมพันธ์กัน (Affective Nature) ดังคำกล่าวที่ว่า การสื่อสารจะไม่เกิดขึ้นหากไม่มีใครรับรู้ เพราะฉะนั้นการสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการรับรู้จากบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งเกิดขึ้น ปาริชาติ สถาปิตานนท์ ได้จำแนกกระบวนการหรือการไหลของข่าวสาร แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. การสื่อสารทางเดียว (one-way communication) คือการสื่อสารที่ข่าวสารจะถูกส่งจากผู้ส่งไปยังผู้รับในทิศทางเดียวโดยไม่มีการตอบโต้กลับจากฝ่ายผู้รับ เช่น การสื่อสาร ผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ การออกคำสั่งหรือมอบหมายงาน โดยฝ่ายผู้รับไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ซึ่งผู้รับอาจไม่เข้าใจข่าวสารหรือเข้าใจไม่ถูกต้องตามเจตนาของผู้ส่ง และทางฝ่ายผู้ส่งเมื่อไม่ทราบปฏิกิริยาของผู้รับจึงไม่อาจปรับการสื่อสารให้เหมาะสมได้ การสื่อสารแบบนี้สามารถทำได้รวดเร็วจึงเหมาะสำหรับการสื่อสารในเรื่องที่เข้าใจง่าย ในสถานการณ์ของการสื่อสารบางอย่างมีความจำเป็นต้องใช้การสื่อสารทางเดียว แม้ว่าเรื่องราวที่สื่อสารจะมีความซับซ้อนก็ตาม เช่น กรณีผู้รับและผู้ส่งไม่อาจพบปะหรือติดต่อสื่อสารกันได้โดยตรง การสื่อสารแบบกลุ่มใหญ่ และการสื่อสารมวลชนซึ่งไม่อาจทราบผู้รับที่แน่นอน

2. การสื่อสารสองทาง (two-way communication) คือการสื่อสารที่มีการส่งข่าวสารตอบกลับไปมาระหว่างผู้สื่อสาร ดังนั้นผู้สื่อสารแต่ละฝ่ายจึงเป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับในขณะเดียวกัน ผู้สื่อสารมีโอกาสทราบปฏิกิริยาตอบสนองระหว่างกันทำให้ทราบผลของการสื่อสารว่าบรรลุจุดประสงค์หรือไม่ และช่วยให้สามารถปรับพฤติกรรมในการสื่อสารให้เหมาะสมกับสถานการณ์ตัวอย่างการสื่อสารแบบสองทาง เช่น การพบปะพูดคุยกัน การพูด โทรศัพท์ การออกคำสั่ง หรือมอบหมายงาน เป็นต้น โดยฝ่ายรับมีโอกาสแสดงความคิดเห็น การสื่อสารแบบนี้จึงมีโอกาสประสบผลสำเร็จได้มากกว่า (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2550)

การสื่อสารคือกระบวนการส่งต่อข้อมูลที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจเจตนาที่แท้จริงของผู้ส่งสารได้อย่างถูกต้อง การสื่อสารที่ดีและมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบ 5 ส่วน ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันถ้าขาดส่วนใดส่วนหนึ่งการสื่อสารจะเกิดขึ้นไม่ได้หรือขาดประสิทธิภาพในการสื่อสาร (สมยศ นาวิการ, 2545) กล่าวถึง องค์ประกอบของการสื่อสาร จำแนกเป็น 5 ประการ ดังนี้

1. ผู้ส่งสาร หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่ต้องการส่งข่าวสาร, ข้อมูล, ความหมายไปยังผู้อื่น
2. สาร หมายถึง ข่าวสาร, ข้อมูล, ความหมาย
3. สื่อหรือช่องทาง หมายถึง ตัวกลางที่ใช้ฝากข่าวสาร ข้อมูล ความหมาย เช่น เสียง, ภาพ
4. ผู้รับสาร หมายถึง ผู้รับสาร, ข้อมูลหรือความหมายที่ส่งมา
5. ปฏิกิริยาตอบสนอง หมายถึง การถาม การตรวจสอบจากผู้รับข่าวสารมายังผู้ (ยศ นาวิการ, 2545)

การสื่อสารในพระไตรปิฎก

การสื่อสารในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวเฉพาะการสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะความปรีชาสามารถในการเผยแผ่หลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้สอดคล้องกับคำสรรเสริญของมหาชนที่ว่า “ภาจิตของพระองค์ไพเราะ แจ่มแจ้ง ชัดเจน เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือ ตามประทีปในที่มืด” และหลักคำสอนของพระองค์ได้รับการยกย่องว่าครอบคลุมเรื่องการสื่อสารของมนุษย์ทั้งในด้านการรับรู้ การพูด การฟัง การเปิดรับการสื่อสาร เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสื่อสารเพื่อให้เกิดประสิทธิผล โดยเริ่มจากการที่พระองค์มีจุดมุ่งหมายและจุดประสงค์ในการสื่อสาร มีบุคลิกภาพคุณธรรม และเนื้อหาสารหรือธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อออกไปนั้นเน้นประโยชน์อันสูงสุดของผู้รับสาร ซึ่งการสื่อสารในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการถ่ายทอดสารโดยอาศัยหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ

1. วัจนภาษา หมายถึง การสื่อสารด้วยการใช้ภาษาพูดหรือเขียนเป็นคำพูด ในการสื่อสารพระพุทธเจ้าทรงใช้วัจนภาษาเพื่อใช้ในสื่อสารกันของมนุษย์ เรียกว่า คำบัญญัติ เป็นโลกสมัญญา คือ ชื่อที่ชาวโลกใช้สื่อสารเรียกกัน เป็นโลกนิรุตติ คือ ภาษาของชาวโลกที่ใช้พูดจากัน เป็นโลกโวหาร คือ โวหารของชาวโลก และเป็นโลกบัญญัติ คือ เป็นคำบัญญัติที่ใช้เรียกกันของชาวโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ส. (ไทย); 9/440/195) หลักการพูดนั้นเป็นการสื่อสารที่ปรากฏเป็นจำนวนมากในพระไตรปิฎก โดยปรากฏในรูปแบบของพระธรรมเทศนา พระพุทธเจ้าทรงมีความเชี่ยวชาญด้านนิรุกติศาสตร์หรือวิชาภาษาและที่มาของคำ ซึ่งเป็นหนึ่งในศิลปศาสตร์ 18 ประการที่ทรงศึกษามาตั้งแต่สมัยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะจึงทำให้ทรงสามารถอธิบายธรรมะที่ลึกซึ้งด้วยคำที่เข้าใจง่าย เพราะการใช้ภาษาที่ถูกต้องตามหลักภาษาศาสตร์มีผลอย่างมากต่อการเผยแผ่คำสอน ปัจจุบันหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าถูกบันทึกและสืบทอดเรื่อยมาตั้งแต่ยุคแรกคือมุขปาฐะพัฒนามาสู่การบันทึกด้วยอักษรในปัจจุบัน

ภาษาในทัศนะของพระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพในการสื่อสารระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะภาษาจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมันถูกสื่อสารในบริบทสังคมรับรู้ภาษานั้นๆ ร่วมกัน และภาษามีข้อจำกัดในการสื่อความหมายดังที่พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มองข้อจำกัดของภาษาว่า “ภาษาไม่สามารถแสดงหรือถ่ายทอดความจริงหรือสัจธรรมได้โดยสมบูรณ์ เพราะว่าภาษานั้นไม่ใช่เป็นการเอาสิ่งนั้นมาตั้งหรือมาแสดงให้ดู เราไม่ได้เอาของนั้นที่เป็นของจริงมาไว้ข้างหน้า” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “จิตตะ เหล่านี้แลเป็นโลกสมัญญา เป็นโลกนิรุตติ เป็นโลกโวหาร เป็นโลกบัญญัติ ซึ่งตถาคตก็ใช้อยู่แต่ไม่ยึดติด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ส. (ไทย); 9/440/195) ตรงนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่ในกรอบของกาลเวลาและสถานที่ (สังคม) ที่มีระบบภาษาแบบหนึ่ง จึงเป็นธรรมดาที่พระองค์จะต้องสื่อสารด้วยภาษาที่สังคมรับรู้ร่วมกัน โดยพระองค์ไม่ยึดติดในภาษาว่าเป็นสัจธรรมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะภาษามีข้อจำกัดและเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (relative) ที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของสังคม

2. อวัจนภาษา หมายถึงการสื่อสารโดยใช้รหัสสัญญาณอย่างอื่น เช่น ภาษาท่าทาง การแสดงออกทางใบหน้า สายตา ตลอดจนถึงน้ำเสียง ระดับเสียง ความเร็วในการพูด เป็นต้น (ปรเม สตะเวทิน, 2529) ภาษาในพระพุทธศาสนาถูกบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเท่านั้น ซึ่งนอกจากวัจนภาษาแล้วในพระไตรปิฎกบางพระสูตรปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้อวัจนภาษา

มหาปริณิพพานสูตร พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ด้วยอาการดุจนิภาพ คือ พระพุทธองค์ทรงแสดงอาการนิ่งมิได้ตรัสพระดำรัสอะไร เมื่อมีผู้ทูลนิมนต์ให้เข้าไปเสวยภัตตาหารหรือในเรื่องอื่น ๆ พระอาการนิ่งที่ทรงแสดงนี้ เป็นท่าทางที่มีความหมายซึ่งในสมัยนั้นการนิ่งหมายถึงการยอมรับหรือการรับคำ แม้พระสงฆ์สาวกทั้งหลายในสมัยนั้นก็แสดงท่าทางเช่นเดียวกันเมื่อมีผู้มานิมนต์ แต่หากไม่ทรงรับนิมนต์หรือไม่ยอมรับ พระพุทธองค์ก็จะทรงตรัสบอก เช่น ไม่ทรงรับนิมนต์ของพระเจ้าลิจฉวี ก็ตรัสบอก เพราะได้ทรงรับนิมนต์เสวยภัตตาหารในเรือนของนางอัมพปาลีคณิกาไว้ก่อนแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/148/93)

โปฏฐุปาทสูตร คำถามของโปฏฐุปาทปริพาชกและบริวาร ทูลถามว่า โลกเที่ยงนี้เท่านั้นเป็นความจริง สิ่งอื่นเปล่ากระนั้นหรือ โลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นเป็นความจริง สิ่งอื่นเปล่ากระนั้นหรือ โลกมีที่สุด...โลกไม่มีที่สุด...ชีพอันนั้น สรรีระก็อันนั้น...ชีพออย่างหนึ่ง สรรีระอย่างหนึ่ง...สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่...สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่...สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี...สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ นี้เท่านั้นเป็นความจริง สิ่งอื่นเปล่ากระนั้นหรือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า โปฏฐุปาทะ ข้อนี้นี้เราไม่พยากรณ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ส. (ไทย); 9/292-295/269-271)

อวัจนภาษาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกของพระพุทธเจ้าคืออาการดุจนิภาพหรือการนิ่งเมื่อมีบุคคลเข้ามาถามปัญหาบางประการ เช่น อภัยาทหรืออวยาทนิน ได้แก่ ภาวะไม่อาจแสดงออกได้ด้วยคำพูดหรือด้วยท่าทาง ซึ่งบ่อยครั้งเกิดขึ้นในช่วงเวลาแห่งการสนทนา การแก้ปัญหาไม่ตรงตามตัวอักษร (สนิท ศรีสำแดง, 2534) นอกจากอาการนิ่งของพระพุทธเจ้าในการสื่อสารแล้วนั้น ในพระไตรปิฎกยังปรากฏอวัจนภาษาในลักษณะอาการสรวมของพระสาวก ยกตัวอย่างเช่น อาการสรวมของพระอัสสชิเป็นเหตุให้อุปติสสมาณพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และอีกเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระจูฬปันถกนั่งลูบผ้าขาวจนได้บรรลุธรรม

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการสื่อสารสามารถเกิดขึ้นได้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษา เช่น การใช้ภาษาพูด การเขียน การดูรูปภาพ การฟัง ท่าทาง น้ำเสียง เครื่องหมายสัญลักษณ์ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในรูปแบบพูดคุย การสนทนาแบบตัวต่อตัว บนอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ ผ่านโทรศัพท์ หรือ อีเมล เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสื่อสารเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยใช้ทั้งวัจนภาษา ที่เรียกว่า คำบัญญัติ และอวัจนภาษาคืออาการคุณภาพหรือการนิ่ง โดยเริ่มจากการที่พระองค์มีจุดมุ่งหมาย และจุดประสงค์ในการสื่อสาร มีบุคลิกภาพคุณธรรม และเนื้อหาสาระหรือธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อออกไป นั้นเน้นประโยชน์อันสูงสุดของผู้รับสาร

ปัญหาจริยศาสตร์การสื่อสาร

ปัจจุบันเป็นยุคที่ข้อมูลข่าวสารเผยแพร่ออกไปอย่างรวดเร็วและช่องทางการสื่อสารมีหลายช่องทางมากขึ้น ได้แก่ เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ไลน์ ยูทูบ ตี๊กต็อก เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้นำมาสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาด้านจริยธรรมหลายด้านที่ไม่สามารถมองข้ามได้เช่นเดียวกัน (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2562) ปัญหาจริยศาสตร์ในการสื่อสารที่สำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การบิดเบือนเนื้อหาเพื่อเรียกดึงดูด กล่าวคือ การเผยแพร่ข้อมูลที่ส่งผลต่อความเชื่อและความเข้าใจของสังคมในเรื่องต่าง ๆ การตัดทอนคำสอนให้สั้นหรือใช้พาดหัวที่รุนแรงเพื่อให้เป็นไวรัล อาจทำให้สาระสำคัญผิดเพี้ยน หรือเน้นเพียงแค่ความสนุกสนานจนขาดความเคารพในพระธรรม ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอธรรมะในลักษณะวิดีโอที่สร้างจากระบบ AI การนำเสนอธรรมะจากครีเอเตอร์เพื่อสร้างคอนเทนต์แนวล้อเลียน ล้อเล่น หรือทำให้กลายเป็นเรื่องตลกขบขัน เป็นต้น

2. การถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ เป็นพฤติกรรมการใช้เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ในการคุกคาม ล่อลวง และรังแกผู้อื่นโดยเจตนา วิธีการ คือ ส่ง โพสต์ หรือแชร์ข้อมูลด้านลบ เป็นเท็จ หยาบคาย และทำร้ายจิตใจผู้อื่น บางกรณีการกลั่นแกล้ง บนโลกไซเบอร์อาจรวมถึงการแชร์ข้อมูลส่วนตัวของผู้อื่นโดยมีเจตนาเพื่อที่จะทำให้เจ้าตัวอับอาย หรือทำลายชื่อเสียง โดยมีการกระทำซ้ำ ๆ และผู้ถูกกระทำไม่สามารถแก้ตัวหรือปกป้องได้ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมักสื่อสารด้วยความรุนแรงหรือก้าวร้าว โดยตั้งใจที่จะทำร้ายหรือสร้างความไม่สบายใจแก่ผู้อื่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2563)

3. การสร้างความขัดแย้ง กล่าวคือ การใช้พื้นที่ออนไลน์เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อต่างนิกายหรือต่างศาสนาอย่างรุนแรง ซึ่งขัดกับหลักสัมมาวาจาที่เน้นการสื่อสารเพื่อความสงบและปัญญา ยกตัวอย่างเช่น คอมเมนต์ทางช่องทางออนไลน์ที่มุ่งเน้นเพื่อการทำลาย เพื่อความสนุกสนานและขบขัน

4. ความไม่โปร่งใสและผลประโยชน์แอบแฝง กล่าวคือ การใช้สื่อออนไลน์เพื่อการพาณิชย์หรือการระดมทุนที่ไม่โปร่งใสผ่านช่องทางโซเชียลมีเดีย ยกตัวอย่างเช่น แก๊งคอลเซ็นเตอร์ ปลอมโปรไฟล์หาคู่ หลอกลงทุน หรือขายของปลอม เป็นต้น

5. การขาดความรับผิดชอบ กล่าวคือ สื่อมวลชนและผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์มักไม่ได้รับผิดชอบต่อผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้น ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอข่าวที่ผิดจากความจริงเมื่อความจริงนั้นปรากฏชัดแล้ว ผู้นำเสนอข่าวสารไม่ออกมาแสดงความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง มีแต่เพียงการปล่อยให้เป็นภัยไปเอง

จากปัญหาทางจริยศาสตร์ที่กล่าวมานั้นเมื่อพิจารณาแล้วพบว่าหลักการทางจริยธรรมถือเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้นำเสนอข้อมูลข่าวสารจำเป็นต้องคำนึงถึงความประพฤติที่เหมาะสมและถูกต้อง ปัญหาดังกล่าวเป็นความท้าทายในด้านจริยธรรมสื่อ (ผู้ส่งสาร) และความท้าทายต่อการรู้เท่าทันสื่อ (ผู้รับสาร) ซึ่งผู้เขียนจะได้วิเคราะห์ในประเด็นถัดไป

จริยศาสตร์เพื่อการสื่อสาร

พุทธศาสนาถือว่าการกระทำของมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยเจตนา “เจตนาหํ ภิกขเว กมมํ วทามิ” แปลว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) โดยเกณฑ์ตัดสินทางจริยศาสตร์ว่าการกระทำอย่างไรดี การกระทำอย่างไรชั่ว ถือว่าเจตนาเป็นมาตรการตัดสินการกระทำดี ชั่ว ถูก ผิด เมื่อวิเคราะห์ประเด็นว่าด้วยจริยศาสตร์เพื่อการสื่อสารจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของมารยาทของผู้ส่งสารที่ดีเท่านั้นแต่เป็นระบบจริยธรรมเชิงปฏิบัติ ที่มุ่งเน้นการสร้างสรรค ลดความขัดแย้ง มีเมตตา และเป็นประโยชน์ เพื่อให้ผู้รับสารเกิดปัญญา นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสันติสุขในสังคม

1. หลักจริยศาสตร์สำหรับผู้ส่งสาร

หลักจริยศาสตร์สำหรับผู้ส่งสารในทัศนะพุทธศาสนาเน้นการมีจิตคิดดี (กุศลจิต) ยึดมั่นในสัมมาวาจา คือพูดจริง พูดไพเราะ พูดมีประโยชน์ พูดถูกกาลเทศะ และปราศจากอคติ โดยต้องเป็นกัลยาณมิตร มีความอดทน มีความสละสลวยและมุ่งสื่อสารเพื่อประโยชน์สุขหรือความหลุดพ้น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งยังต้องเข้าใจบริบทของผู้รับสาร โดยสรุปคุณสมบัติสำคัญของผู้ส่งสาร ประกอบด้วย

1) ต้องเป็นคำจริง ไม่ใช่คำพูดที่ปั้นแต่งขึ้น เป็นคำพูดที่ไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่บิดเบือนจากความจริง ไม่เสริมความ ไม่อำความ ต้องเป็นเรื่องจริง

2) ต้องเป็นคำสุภาพ เป็นคำพูดไพเราะ ที่กลั่นออกมาจากน้ำใจที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นคำหยาบ คำด่า คำประชดประชัน คำเสียดสี คำหยابนั้นฟังก็ ระบายหู แคะคิดถึงก็ระคายใจ

3) พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดผลดีทั้งแก่คนพูดและคนฟัง ถึงแม้คำพูดนั้นจะจริงและเป็นคำสุภาพ แต่ถ้าพูดแล้วไม่เกิดประโยชน์อะไร กลับจะทำให้เกิดโทษ ก็ไม่ควรพูด

4) พูดด้วยจิตเมตตา พูดด้วยความปรารถนาดี อยากให้คนฟังมีความสุข มีความเจริญยิ่งขึ้นไป ในข้อนี้หมายถึงว่า แม้จะพูดจริง เป็นคำสุภาพ พูดแล้วเกิดประโยชน์ แต่ถ้าจิตยังคิดโกรธมีความริษยาที่ยังไม่สมควรพูด เพราะผู้ฟังอาจรับไม่ได้ ถ้วยคำที่กล่าวด้วยจิตขุ่นมัว แม้เพียงประโยคเดียวอาจก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงอย่างไม่อาจประมาณได้

5) พูดถูกกาลเทศะ แม้ใช้คำพูดที่ดี เป็นคำจริง เป็นคำสุภาพ เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ และพูดด้วยจิตที่เมตตา แต่ถ้าผิดจังหวะ ไม่ถูกกาลเทศะ ผู้ฟังยังไม่พร้อมที่จะรับแล้วจะก่อให้เกิดผลเสียได้ เช่น จะกลายเป็นประจานหรือจับผิดกันไป

นอกจากคุณสมบัติของผู้ส่งสารดังกล่าวมาแล้วนั้นพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงหลักการพูดที่ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ น่าเชื่อถือ เป็นที่รักของผู้อื่น ก่อให้เกิดประโยชน์และสร้างความสามัคคี ด้วยหลักสัปปุริสธรรม 7 คือธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) ที่ช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์ โดยสามารถประยุกต์ใช้กับการพูดได้ดังนี้

1) ธัมมัญญตา (รู้จักเหตุ) เข้าใจหลักการและเรื่องที่พูดอย่างถ่องแท้ รู้ว่าสิ่งที่พูดออกไปมีที่มาที่ไปอย่างไร

2) อัตถัญญตา (รู้จักผล) รู้จุดมุ่งหมายของการพูด เข้าใจว่าการพูดเรื่องนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์หรือผลลัพธ์อย่างไรต่อผู้ฟัง

3) อัตตัญญตา (รู้จักตน) ประเมินความรู้ ความสามารถ และฐานะของตนเองก่อนพูด เพื่อเลือกคำพูดที่เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่

4) มัตตัญญตา (รู้จักประมาณ) รู้จักความพอดีในการพูด ไม่พูดมากหรือน้อยจนเกินไป รู้จักบันยะบันยังคำพูดให้พอเหมาะพอควร

5) กาลัญญตา (รู้จักกาล) รู้จักเลือกเวลาและจังหวะที่เหมาะสมในการพูด รู้ว่าตอนไหนควรพูดและตอนไหนควรเงียบ

6) ปริสัณญตา (รู้จักชุมชน) รู้จักกาลเทศะและการวางตัวต่อหน้ากลุ่มคนต่างๆ เลือกใช้ภาษาและท่าทางให้เหมาะสมกับสังคมหรือที่ประชุมนั้นๆ

7) บุคคลปริสัณญตา (รู้จักบุคคล) รู้จักวิเคราะห์ผู้ฟังว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร ทั้งด้านอัธยาศัย ความรู้ และคุณธรรม เพื่อที่จะได้เลือกวิธีพูดและคำแนะนำที่เข้าถึงใจแต่ละคน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552)

พุทธวิธีการสื่อสารคือการช่วยให้มนุษย์รู้จักปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง พระพุทธศาสนา กล่าวถึงปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิหรือการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญาตามหลักปรัโตโฆสะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่น ได้แก่ คำพูด คำแนะนำ คำชี้แจง คำโฆษณา กระแสข่าว ข้อเขียน เป็นต้น ลักษณะผู้ส่งสารที่มุ่งแต่คำ ที่เป็นจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ ประกอบด้วยความหวังดี ไม่มุ่งทำลาย พุทธศาสนาเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า กัลยาณมิตร จริยศาสตร์เพื่อการสื่อสารที่ดีในทัศนะพุทธศาสนากล่าวถึงหลักสัปปริสธรรม 7 คือธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) เพื่อส่งเสริมให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์ เป็นการสื่อสารอย่างคนดีมีคุณธรรม เน้นความจริงใจ เหตุผล และกาลเทศะ โดยการนำหลักการเหล่านี้มาใช้จะช่วยให้การสื่อสารไม่เป็นเพียงแค่การ เปล่งเสียง แต่เป็นการสร้างความเข้าใจและมิตรภาพที่ดีในสังคม การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิด ประโยชน์นั้นนอกจากจะกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้สื่อสารแล้วพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้รับ สารด้วย

2. หลักจริยศาสตร์ผู้รับสาร

ผู้รับสารถือเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้สารที่ได้รับนั้นสัมฤทธิ์ผล บ่อยครั้งที่เวลาเราเข้าร่วม ประชุมสัมมนา มักได้ยินวลีที่ว่า “น้ำเต็มแก้ว” ซึ่งเป็นสำนวนเปรียบเทียบกับคนที่ยึดติดกับความคิด ความรู้ หรือประสบการณ์เดิมของตนเองจนไม่ยอมรับฟังคำแนะนำหรือสิ่งใหม่ ๆ เข้ามา ส่งผลให้เกิดการปิดกั้นโอกาส ในการพัฒนาตัวเอง ในพระไตรปิฎกก็ปรากฏคำเปรียบเทียบกับลักษณะเดียวกันว่า “ภาชนะที่คว่ำอยู่” เพราะ เหตุนี้พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงนั้นจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลโดยส่วนเดียว เปรียบเหมือน หางของ ที่คว่ำ เปิดช่องที่ปิด บอกหนทางแก่คนหลงทาง และตามประทีปในที่มืด ดังนั้นผู้รับสารที่ดีต้องเป็นผู้ที่พร้อมรับ คำสั่งสอน พินิจพิจารณา และลงมือทำเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและผู้อื่น คุณสมบัติของผู้รับสารที่ ดีในทัศนะพุทธศาสนา (ผู้ฟัง/ผู้ศึกษา) ผู้รับสารจำเป็นต้องมีทักษะการรู้เท่าทันสื่อ เพื่อวิเคราะห์และประเมิน เนื้อหาที่ได้รับอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อให้สามารถแยกแยะความจริงเสมือนและความรู้เสมือนกับโลกแห่งความ เป็นจริงได้ พุทธศาสนากล่าวถึงหลักโยนิโสมนสิการ ได้แก่

1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ มองสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงว่าเหตุปัจจัยส่งผลสืบทอดกันมา

2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ จำแนกองค์รวมของสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นส่วนประกอบย่อย เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์

3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ (ไตรลักษณ์) คือ มองเห็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และความไม่มีตัวตน (อนัตตา) ตามธรรมดา

4) วิธีคิดแบบอริยสัจ (แก้ปัญหา) คือ คิดตามเหตุผลเพื่อแก้ปัญหา (ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค)

5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ คิดให้เข้าใจหลักการ (ธรรม) และจุดมุ่งหมาย (อรรถ)

6) วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออก คือ มองเห็นข้อดีข้อเสียของสิ่งต่าง ๆ และหาทางแก้ไข

7) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม คือ แยกแยะระหว่างแก่นสารที่แท้จริงกับสิ่งประดับตกแต่ง

8) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม คือ คิดเพื่อสร้างกุศลธรรมและความดีงามขึ้นในใจ

9) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน (ปัจจุบันขณะ) คือ พิจารณาความจริงจากประสบการณ์ตรงในขณะปัจจุบัน

10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท: คิดและพูดจำแนกแจกแจงทุกแง่ทุกมุม ทุกทางเลือก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552)

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีนี้ มีขั้นตอนการทำงานที่แบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอก และช่วงคิดค้นพิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาภายใน พุทธวิธีการฟังเป็นแนวทางการฟังอย่างมีสติและปัญญา ด้วยการพิจารณาตรึงตรองคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณ์ญาณ ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจข้อมูลข่าวสารตามความเป็นจริงและเลือกตอบสนองหรือตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม ในพระไตรปิฎกอุปมาผู้รับสารหรือผู้เหมาะสมแก่พระธรรมเทศนา “อุปมาดังภานะ” บุคคลในโลกมี 3 ประเภท คือ (1) บุคคลมีปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ หากจะเทน้ำลงไปก็เก็บน้ำไว้ไม่ได้ แม้จะได้เห็นได้ยินสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ก็จดจำไม่ได้ เป็นคนเขลา ไม่มีปัญญาสำหรับพิจารณา (2) บุคคลมีปัญญาเหมือนชายพกที่เก็บของเคี้ยวไว้ แต่เมื่อลูกจากที่ก็หกหล่นเรี่ยราด แม้จะได้เห็นได้ยินสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ก็เก็บเกี่ยวไม่ได้ แต่ก็ดีกว่าประเภทแรก (3) บุคคลมีปัญญากว้างขวางเหมือนหม้อหิงสา เมื่อเทน้ำลงไปก็เก็บน้ำไว้ได้ เมื่อได้เห็นได้ยินสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ก็สามารถจดจำไว้ได้ดีกว่าบุคคลทั้ง 2 ประเภทข้างต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อัง.ตัก(ไทย); 20/30/180-182) นอกจากคุณสมบัติของผู้รับสารตามที่กล่าวมาแล้วนั้น พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงผู้ฟัง (ผู้รับสาร) ที่ดีว่าการที่เราฟังสิ่งต่าง ๆ อย่างตั้งใจและมีการใส่ใจ จะทำให้เราได้รับความรู้และความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาแสดงบ่อเกิดของปัญญาว่า สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการได้ยินหรือการศึกษา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) การฟังเป็นพื้นฐานของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นทักษะการสื่อสารที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทำให้ข่าวสารสามารถแพร่กระจายได้อย่างง่ายดายและรวดเร็วผ่านทางสื่อต่าง ๆ เช่น โซเชียลมีเดีย เว็บไซต์ ข่าวปลอม และแม้แต่สื่อกระแสหลัก ส่งผลให้ผู้คนได้รับข้อมูลที่ไม่ถูกต้องซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง การตัดสินใจ และการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายได้ ดังนั้นสุตมยปัญญาจึงเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงจากการฟังหรืออ่าน ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจแนวคิดหรือหลักการต่าง ๆ ได้ โดยเป็นขั้นตอนแรกในการพัฒนาความรู้และปัญญาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

1. จากการศึกษาเรื่องจริยศาสตร์การสื่อสารในพระไตรปิฎกนั้น พบว่าการสื่อสารในปัจจุบันขาดการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาสาระของสารที่ผู้ส่งสารส่งออกมา อันมีสาเหตุมาจากช่องทางการสื่อสารมีความหลากหลายกว่าอดีตมาก ทำให้ทุกคนสามารถเป็นผู้ส่งสารและในขณะเดียวกันก็เป็นผู้รับสารด้วย ซึ่งเป็นลักษณะการสื่อสารแบบการสื่อสารสองทาง คือ การสื่อสารที่มีการส่งข่าวสารตอบกลับไปมาระหว่างผู้สื่อสารกับผู้รับสาร สร้างมาตรฐานการตรวจสอบที่เป็นระบบโดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัญหาที่เปราะบาง

2. จริยธรรมการสื่อสารเชิงพุทธบูรณาการ โดยการใช้หลักคำสอน เช่น หลักกัลยาณมิตร หลักสังคหวัตถุ และหลักสังฆะ มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการสื่อสารในยุคสมัยที่เทคโนโลยีสารสนเทศ ข้อมูลข่าวสาร และนวัตกรรมอิเล็กทรอนิกส์เข้ามามีบทบาทสำคัญสูงสุดต่อการดำเนินชีวิต ธุรกิจ และสังคม เพื่อส่งเสริมจริยธรรมในการสื่อสาร ลดความขัดแย้ง สร้างความยั่งยืน

3. การจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ โดยการส่งเสริมจริยธรรมความรับผิดชอบขององค์กร สื่อและประชาชน กำหนดมาตรฐานและบทลงโทษทางจริยธรรมสื่อ ในการไลฟ์สดหรือใช้ Facebook ที่นำไปสู่ปัญหานักเลงคีย์บอร์ด การโพสต์ข้อความหมิ่น เป็นต้น เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งหรือข้อมูลบิดเบือน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมจริยธรรมความรับผิดชอบในการสื่อสาร

สรุป

หลักคำสอนในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติอย่างไรควรทำ อย่างไรควรเว้น อย่างไรถูก อย่างไรผิด อะไรดี อะไรชั่ว เรียกว่า พุทธจริยศาสตร์ เป็นการวิเคราะห์สิ่งที่ควรกระทำ-ไม่ควรกระทำในพุทธศาสนา วิเคราะห์เกณฑ์การตัดสินเกี่ยวกับการประพฤติของมนุษย์ทางด้านคุณค่า หลักความประพฤติที่ดีงาม และแนวทางที่ควรถือปฏิบัติในการสื่อสาร การสื่อสารเป็นปฏิกริยาสัมพันธ์ทางสังคมที่สื่อความหมายผ่านระบบสัญลักษณ์ กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารระหว่างบุคคลต่อบุคคลหรือบุคคลต่อกลุ่ม การสื่อสารเป็นกระบวนการส่งต่อข้อมูลที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจเจตนาที่แท้จริงของผู้ส่งสารได้อย่างถูกต้อง การสื่อสารสามารถเกิดขึ้นได้ในรูปแบบต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสื่อสารเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยใช้ทั้งวัจนภาษา ที่เรียกว่า คำบัญญัติ และอวัจนภาษาคืออาการคุณุณภาพหรือการนิ่ง โดยเริ่มจากการที่พระองค์มีจุดมุ่งหมายและจุดประสงค์ในการสื่อสาร มีบุคลิกภาพคุณธรรม และเนื้อหาสาระหรือธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงส่งออกไปนั้นเน้นประโยชน์อันสูงสุดของผู้รับสาร

ปัญหาจริยศาสตร์ในการสื่อสารที่สำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) การบิดเบือนเนื้อหาเพื่อเรียกดอก 2) การถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ 3) การสร้างความขัดแย้ง(4) ความไม่โปร่งใสและผลประโยชน์แอบแฝง 5) การขาดความรับผิดชอบ จากปัญหาทางจริยศาสตร์ที่กล่าวมานั้นเมื่อพิจารณาแล้วพบว่าหลักการทางจริยธรรมถือเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้นำเสนอข้อมูลข่าวสารจำเป็นต้องคำนึงถึงความประพฤติที่เหมาะสมและถูกต้อง ปัญหาดังกล่าวเป็นความท้าทายในด้านจริยธรรมสื่อ (ผู้ส่งสาร) และความท้าทายต่อการรู้เท่าทันสื่อ (ผู้รับสาร) พุทธวิธีการสื่อสารคือการช่วยให้มนุษย์รู้จักปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิหรือการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญหาตามหลักปรัโตโฆษะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่น ได้แก่ คำพูด คำแนะนำ คำชี้แจง คำโฆษณา กระแสข่าว ข้อเขียน เป็นต้น ลักษณะผู้ส่งสารที่มุ่งแต่คำ ที่เป็นจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ ประกอบด้วยความหวังดี ไม่มุ่งทำลาย พุทธศาสนาเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า กัลยาณมิตร จริยศาสตร์เพื่อการสื่อสารที่ดีในทัศนะพุทธศาสนากล่าวถึงหลักสัปปุริสธรรม 7 คือธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) เพื่อส่งเสริมให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและสร้างสรรค์ เป็นการ

สื่อสารอย่างคนดีมีคุณธรรม เน้นความจริงใจ เหตุผล และกาลเทศะ โดยการนำหลักการเหล่านี้มาใช้จะช่วยให้การสื่อสารไม่เป็นเพียงแค่การเปล่งเสียง แต่เป็นการสร้างความเข้าใจและมิตรภาพที่ดีในสังคม

พระพุทธศาสนาถือว่าเจตนาเป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยศาสตร์ว่าการกระทำอย่างไรดี การกระทำอย่างไรชั่ว เจตนาดีในการสื่อสารจำเป็นจะต้องประกอบด้วย ต้องเป็นความจริง ต้องเป็นคำสุภาพ พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ พูดด้วยจิตเมตตา พูดถูกกาลเทศะ และความรับผิดชอบต่อซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สื่อสารและผู้รับสาร การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์นั้นนอกจากจะกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้สื่อสารแล้วพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้รับสารด้วย โดยผู้รับสารจำเป็นต้องมีทักษะการรู้เท่าทันสื่อ เพื่อวิเคราะห์และประเมินเนื้อหาที่ได้รับอย่างมีวิจารณญาณตามหลักโยนิโสมนสิการ เป็นกระบวนการพิจารณาไตร่ตรองคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจข้อมูลข่าวสารตามความเป็นจริงและเลือกตอบสนองหรือตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. (2541). *จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เกศินี จุฑาวิจิตร. (2548). *การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2544). *ปรัชญาเบื้องต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประมะ สตะเวทิน. (2538). *หลักนิเทศศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ. (2559). *การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน: จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน, สมภาร พรหมทา. (2549). *มนุษย์กับการใช้เหตุผล*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดทำตำราเพื่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
- พระเทวินทร์ เทวินโท. (2550). *จริยธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2539). *การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2552). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2566). *พจนานุกรมศัพท์นิเทศศาสตร์ร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน
- สนิท ศรีสำแดง. (2534). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*. กรุงเทพฯ: นีลนารการพิมพ์.
- สมยศ นาวิการ. (2545). *การบริหารแบบมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2563). *การกลั่นแกล้งบนโลกไซเบอร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: บริษัทวอล์คเกอร์คอนคลาด์จำกัด
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.). (2562). *จริยธรรมสำหรับข้าราชการพลเรือนในยุคดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- ทัศนีย์ เจนวิถีสุข. (2554). *การสื่อสารเชิงพุทธกับการเปลี่ยนแปลงสังคม*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.